

Bene Sándor

GONDOLATOK A MUNKA FORRADALMÁNAK DIALEKTIKÁJÁRÓL

„A munka forradalmának dialektikája felöleli a munkásosztály társadalmi mozgalmát és alkotását, a termelőerők forradalmi változását és a gazdasági törvényszerűségek átformálását; mindhárom tényező mély belső kapcsolatban áll egymással. E kapcsolat elméleti feltárása alkotja a szocializmus elméletének magját, mint ahogy a munka forradalmának megindítása és véghezvitele a forradalmi mozgalom stratégiájának csomópontját képezi a szocializmusban.”

Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd., 1971., 54. oldal.

A TUDATOS TEVÉKENYSÉG AZ EMBER GENERIKUS JELLEMZŐJE

A munka az emberi lét örök természeti feltétele, s éppen ezért nem függ az emberi élet semmilyen formájától, ellenkezőleg, a társadalmi lét összes formájának egyaránt közös jellemzője. Lényeges emberi tulajdonság ezért az ember és a természet dialógusának közvetítője, az emberi élet nélkülözhetetlen, örök eszköze, fennmaradásának biztosítója. Tekintettel, hogy a javak termelése bizonyos kényszert hordoz magában, a munka így, megfelelő értelemben elengedhetetlen, illetve kényszerű tevékenység, olyan tevékenység, amelyet a fennmaradás érdekében mindenképpen végezni kell. Az emberi munka egyben az önmegvalósítás, az aktív önkifejezés jellegzetes, tudatos formája is. Azáltal, hogy tevékenységét az ember saját tudatának tárgyává teszi emberi lényének generikus lényegét fejezi ki.¹ „Mint az önmegvalósítás és aktív önkifejezés jellegzetes formája az emberi munka átlépi a kényszerűség határait, és a megvalósult szabadság mértékévé válik. Ezáltal nemcsak az emberi eg-

zisztencia fejlődési módozatainak titkát, hanem a létezés határainak titkát is magában rejti.”²

A munka az ember, mint közösségi lény generikus jellemzője, s így félreérthetetlenül társadalmi jellegű. Emberi viszonyoknak is tekinthető egyben (az osztálytársadalmakban osztályviszonymak), amely nemcsak a termelési folyamatban dolgozó ember e folyamat többi részvevőjéhez való viszonyában nyilvánul meg, hanem az embernek a munkához való hozzáállásában is (a munka, mint kényszerűség, avagy elégedettséget kiváltó tevékenység, amely által önmagát kifejezi).

„Röviden, a társadalmi feltételek és az emberi termelési folyamatok tudatos célszerű kialakításáról, formálásáról, szabályozásáról van szó, amelyek ily módon állandóan és gyökeresen átalakítják az emberi termelés társadalmi viszonyait, mint ahogy e termelés állandóan és alapjaiban változtatja a természeti viszonyokat és az emberi élet alapjait.”³

A TEVÉKENYSÉG NEGATÍV FORMÁJÁNAK KIÜTKÖZÉSE

A természet tudatos alakításának és alárendelésének folyamatában az ember saját generikus lényét tökéletesíti. Társadalmi-történelmi fejlődésében fokozatosan mindinkább emberré válik, legalábbis potenciálisan azzá; társadalmi életmódja ugyanis nem teszi lehetővé számára, hogy saját lénye felett teljességben uralkodjék. Mialatt az ember affirmálódik, saját generikus emberi lényét tökéletesíti, vele egyetemben társadalmi élete, amely a magántulajdonra és az egyéni kisajátítás minden következményére épül, olyan helyzetben tartja, amely az elidegenedés különböző formái által gáncsolja e generikus emberi lény kiépítésében.⁴

Munkája, ahelyett, hogy a tevékenykedés és az önmegvalósítás szükségletének kielégítése lenne, mások termékei birtoklásának eszközévé válik. Ez a munka elveszti közvetlen célszerűségét, önkéntes tevékenység-jellegét, ez a munka nem lehet és nem is igazi emberi tevékenységi önkifejezés-szükséglet. Ez mindössze eszköz, amely a legközönségesebb fizikai emberi létezés szükségleteit elégíti ki. Az elidegenített munka nem öntevékenység, idegen, rákényszerített külső kötelezettség, mások számára végzett tevékenység.⁵

Műszaki-technológiai értelemben a munkás hozzáforrott a termelő-eszközökhöz, a mechanizmus része, hisz e kapcsolódás nélkül nem is létezne a folyamat, lényegében azonban társadalmi-gazdasági szempontból jogtalan kívülálló.⁶ Saját céljaira kifejtett céltudatos tevékenység helyett, amely egyben saját alkotó erejének és szükségletei fejlődésének kifejezője lenne, a társadalmi termelés szubjektuma idegen céloknak rendelgetik alá, amelyek lényegesen korlátozzák alkotó erejét, és elferdítik szükség-

leteit.⁷ Ellentétben a létének külső feltételeit változtató és ellenőrző tényleges emberi tulajdonságok kialakításával, közösségének inverz erői olyan külső társadalmi viszonyokat szítanak, amelyek által beavatkozhatnak az emberi bensőbe, hogy szükségleteit és értékeit formálhassák.

„Az embertől elidegenedett termelő tevékenység lényege abban nyilvánul meg, hogy az ember azon képességeinek tagadására és megsemmisítésére törekszik, mellyel önmagát — saját alkotóerejét, termelőképességét, szükségleteit és céljait, társadalmi értékeit és szociális kapcsolatait — létrehozza, megváltoztatja és fejleszti a termelésen belül, ami által a társadalmi egzisztencia természeti feltételei változnak.”⁸

ÖNTEVÉKENY TERMELŐGYAKORLAT — MÁBAN GYÖKEREZŐ JÖVENDŐ

A kínlódó cselekvés megvalósuló álma

Korunk forradalmasított társadalmi termelőerői nemcsak az emberi élet anyagi szférájában idéztek elő korszakra szóló változást — az egész emberi lét alapkövetelményeit vették formálás alá. Az emberi individuum új lehetőségeket keres és talál megnövekedett anyagi és társadalmi feltételek közepette eddigi elnyomott személyiségének kinyilvánítására, emberi mivoltának emancipálódására. Sokszorososan megnövekedett anyagi és társadalmi lehetőségei új formákat vélnek sejtetni anyagi-közösségi erejének kifejezéséhez, emberi generikus jellegének teljesebbé tételéhez. Munkájának, mint önmegvalósítása legközvetlenebb formájának, ezen keresztül meg személyiségének felszabadítása ilyen ígéretes feltételek közepette csak anyagián és felületesen, részlegesen lehetetlen. Emberi személyiséghez méltó, átfogó, teljesebb felszabadítás a jogos igény.

Az ember és a társadalom, történelmi fejlődése folyamán létrejönnek az ember felszabadulásának feltételei, a negatív termelési mód elidegenedés/belső ellentéteiben kialakulnak a „tényleges termelés”, az „autentikus emberi tevékenység” erői és irányzatai. Az emberi tevékenység ellentétesen megkétszereződik: egyszerre fetiszizáló, elidegenítő⁹ és emberi lényegét megvalósító tevékenység. A társadalmi termelés e negatív, elidegenedett formájának alapvető belső ellentétben érik, nyíltan ellenszegül és túlhaladásán munkálkodik a tényleges emberi tevékenység, a valódi termelés, „az egyetemes cserében létrehozott szükségletek, képességek, élvezetek, termelő erők stb. egyetemessége”, a természeti erők felett az ember teljes erejének győzelme felé.

A munka folyamatos átalakulása öntevékenységgé csak a munkás forradalmi gyakorlatában mehet végbe, aki a munka belső negatív ellen-

tétei közepette saját tevékenységével tárja fel és teszi lehetővé e tevékenység átalakítását tényleges termeléssé.¹⁰ Törénelmileg teljesen egyértelmű és törvényszerű, hogy a szabad termelők egyenjogú szabad közössége, a munka köztársasága csakis felszabadított munkával, nem a szükség kierőszakolta, kényszerű munkával érhető el. Csakis célszerű tevékenységgel, önmegvalósító munkával. Ha az ember és a társadalom felszabadítását nem a munka jellegének radikális változtatásával akar-nánk elérni, kiindulva a munkában benne foglalt tényleges termelés irányzataiból, akkor a munka elidegenített jellegének levetkeztetését a munkán kívüli emberi tevékenységben és egzisztenciában kellene előse-gíteni. Kiutat így az embernek a munka alóli felszabadításában talál-nánk, a munka eltűnésében, kihalásában; a szabad emberi tevékenység kialakulását más irányban, kultúrtevékenységben, a szabad időben kel-lene keresni. Ennek alapján a szabad emberi tevékenység a munka eltü-nésével és nem az öntevékenységbe való áthaladásával jönne létre.¹¹

A munka megszűnése nem jelenti és nem is jelentheti a termelő-tevékenység megszűnését, csakis e tevékenység elidegenedett formájának el-tűnését, amely a munkát jellemzi. Az elidegenedett tevékenység kívül-álló jellegének, bérjellegének megszűnése a munkásosztály forradalmi tevékenységének történelmi, törvényszerű eredménye, ugyanakkor alapvető és természetes követelménye minden egyéni és társadalmi életnek. A munka ilyen jellegű emancipációja semmiképpen nem jelenti a terme-lőtevékenység és általában a gyakorlati tevékenység minden nehézség nélküli, közönséges szórakozássá való egyszerűsödését. Habár önmegva-lósító, kényszermentes foglalatossággá alakul, mint szabad gyakorlat, gyakorlati tevékenység érezhető megerőltetést jelent; ugyanakkor mégis élvezetként hat, hiszen e megerőltetés az ember öngazolásának ekviva-lentuma. Nem tűnik kötelességnek, inkább önmaga szabad kifejezésének, szabadsága megnyilvánulásának, ahol minden individum szabad fejlő-dése az összesség szabad fejlődésének feltétele. Ha a gyakorlati tevékeny-ség az elidegenedés feltételei közepette az ember elszemélytelenedését jelenti, akkor felszabadítása a személyiség igazolását kell, hogy előreve-títse. A munka tehát egyik oldalról nem nélkülözhető gyakorlati tevékenységgé, az emberi egzisztencia természetes és örök feltételévé válik, más oldalról viszont szabad tevékenységgé, öngyakorlattá. E két tevékenységi forma úgy viszonyul egymáshoz, mint szükségesség és szabad-ság.

A FORRADALMI MUNKÁSGYAKORLAT MEGNYILVÁNULÁSA A MUNKA FELSZABADÍTÁSÁNAK DIALEKTIKÁJÁBAN

A munkásosztály alaptevékenységében, az antagonisztikus jellegétől még meg nem szabadult termelésben megteremtődnek: először a munkafolyamatban a radikális változások objektív feltételei (a munka termelőerőinek anyagi és emberi, egyéni és társadalmi feltételei), és másodsor ezek egyenértékei a munkások oldalán — szükségletek, érdekek és törekvések, egyéni motívumok, társadalmi eszmék és értékek —, amelyek a radikális változások lehetőségeit és irányait fejezik ki. A termelő- és társadalmi életmód lényeges összetevőinek radikális változtatása, a negatív termelési mód megszüntetése és pozitívvá való felváltása másként nem történhet, csak az emberek tömeges aktivitásával, melynek hajtóereje szükségleteinkben, törekvéseinkben és érdekeinkben rejlik, amelyek tartósan nem békíthetők össze az antagonisztikus termelési mód maradványainak korlátozásaival. A tényleges termelés lehetőségeinek feltárása, megerősítése és fejlesztése az öntevékeny termelők forradalmi történelmi tettének eredménye.¹² „Az ilyen termelés megteremtése a társadalmi mozgalom és termelői tudat szükségleteinek, érdekeinek és törekvéseinek hatása alatt történik, termelőképeségeik, társadalmi kapcsolataik és társadalmi erejük küzdelmes kifejtésével, a dolgozók tényleges érdekei egyesítésének megvalósításának, valamint a szociális szervezettsége és a termelési folyamat szabályzásának küzdelmes kialakításával.¹³

A társadalmi termelés, a munka és a tőle elhatárolt más tevékenység antagonisztikus jellegét nem lehet megsemmisíteni a társadalmi élet más területén, csakis azon a talajon, amelyen létrejött, és amelyen beérnek a feltételek az öntevékenységbe való túlhaladására. Ilymódon a fejlett szocialista gyakorlat fő súlypontja a munkára helyeződik át, a körülmények és a szubjektumok munkában történő önkialakítására, amelyben megteremtődnek a feltételek az ember szabad, társult tevékenységére. A munkásönigazgatásnak, mint a fejlett szocialista forradalmi gyakorlat formájának lényege éppen ebben a feltétel-teremtésben rejlik.¹⁴ A munkásönigazgatás szembeállítja a termelő anyagi és társadalmi életének minden lehetséges oldalát, munkáját és annak feltételeit, terméke eredményének társadalmi elismerési módját a társadalom teljes termelőgyakorlatával, amelyen belül éppen ezen szembeállítás folytán világla-
nak ki a humanizált, közvetlen társadalmiasított gyakorlat lehetőségei. A társadalom szocialista átalakulásának folyamatában a forradalmi gyakorlat két alapvető ágának összefonódása, kölcsönhatása érezhető: a gyakorlatban a termelést a forradalmi szubjektum magához ragadja és önmagát alakítja; az ember tevékenysége elválaszthatatlan a történelmi

valóságtól, a termeléstől, amit forradalmi tevékenységével meg kell, hogy szabadítson ellentétes társadalmi formájától.¹⁵

A munka és a szükségletek közti állandó kölcsönhatás a munkásönigazgatási struktúrákban nagy társadalmi lehetőséget nyert, és ösztönzőleg hatnak további erősödéséhez. A forradalmi osztály számára messzenemően jelentős ez a kölcsönhatás, melynek keretében a társadalom egyetlen része sem fejlesztheti és elégítheti ki magasabbrendű szükségleteit¹⁶ az öntevékenység általános, az egész munkásságon belüli fejlesztése nélkül.¹⁷ Az önigazgatási struktúrának lényeges előnye, hogy közös tartalmat talál a munkások, mint az önigazgatás részvevőinek tevékenysége és a társadalmi munka azon részlegei között, amelyek kifejezett tulajdonságokkal rendelkeznek (alkotó tartalom, az anyagi termelés szellemi tényezője, közvetlen társadalmi összefonódottság a munkafolyamatban, a társadalmi munka részvevőinek fejlett motivációja). Ez a közös tartalom az öntevékenység prototípusaként jelentkezik.

A munkásság társadalmi szerepe, hogy nyíltan és közvetlenül szembe helyezkedik saját forradalmi tevékenysége a bérmunkás-jelleggel, illetve mindazon társadalmi feltételekkel és folyamatokkal, amelyek továbbra is vissza akarják taszítani a bérvizonyokba, az egész antagonisztikus társadalmi felosztás keretei közé. Ezzel a közvetlen és nyílt szembe helyezkedéssel a munkásságnak nagyobb lehetősége nyílik a bérvizsonnyal szembeni gyakorlati-kritikai hozzáállásának kifejlesztéséhez, ahhoz, hogy saját tevékenységével hozza létre az antagonisztikus munka túlhaladásának feltételeit, az öntevékenység általi megszüntetése lehetőségeit. A történelem igazolja, hogy ez nem valósítható meg a munkásra és létének társadalmi feltételeire gyakorolt külső hatással, ez a munka és a munkás egész tevékenysége jellegének radikális változtatásával, a „munka forradalma” felé való irányítottságával érthető el.¹⁸

A termelés felszabadításának és a szabad termelők közössége megteremtésének történelmi alanya az „öntevékeny termelő”, aki forradalmi tettei során szembenáll az antagonisztikus munka forrásaival, folyamataival és következményeivel. Ugyan ő a munkásönigazgatásnak, mint a munkásság forradalmi jellegű öntevékenysége történelmi formájának alanya is — a forradalmi gyakorlatában forradalmi természetének dialektikája által, a bérvizonyok által ösztönzött munkás. Forradalmi dialektikája viszont ugyanaz, mint emancipációjának és a termelés embe ribbé válásának a történelmi fejlődés alatt kialakult feltételei. E feltételekből indul ki az öntevékeny termelők történelmi alkotó munkája; a jövő társadalma csakis az ő építményük lehet. A munkásönigazgatásnak, mint az öntevékeny termelők gyakorlatilag megvalósult forradalmi elhivatottságának a „tényleges termelés” történelmi alanyának létrehozása, aki saját tevékenységében képes összefogni a termelésben a társadalom-

nak a munkamegosztás által szétaprózott elemeit, a társadalmi munka termelőerejét, saját társadalmi erejének gyarapítására tudja fordítani, aki képes az anyagi termelési folyamatok célszerű irányítására, és fel tudja használni öntevékenységének, társadalmi autonómiájának és a szuverén termelők társulásának javára. Olyan termelők nélkül, akik képesek erre nem valósítható meg a valódi, emberséges és társadalmiasított termelés. Erre alkalmas emberek viszont nem léteznek a forradalmi termelésben végbemenő önalakító tevékenység nélkül, vagyis anélkül, hogy az öntevékeny termelők nyíltan összeütköznek az ellentétes termelési mód és a benne létrejött bémunkajelleg korlátaival, amit folyamatosan igyekeznek megújítani.

A TERMELŐERŐK JELLEGZETES MEGNYILVÁNULÁSA

A munkásság rá van utalva, hogy az öngazgatási struktúrában megalapozza és fejlessze a termelőerők totális forradalmasításának lehetőségeit, hogy az öngazgatási döntést a technológiai, gazdasági és más folyamatok feletti tudományos irányításra alapozza, hogy saját anyagi-végrehajtó munkáját felcserélje mind magasabb fokú mechanizált és automatizált termelési folyamatokkal, hogy meggyorsítsa a társadalmi újratermelést és saját asszociálódását a nagy technikai-gazdasági rendszerek létrehozásával a társadalmi termelésben,¹⁹ és hogy meggyorsítsa a tudományos ismeretek alkalmazását a társadalmi munka minden területén.

A fejlett szocializmus objektív feltételekkel rendelkezik saját potenciális történelmi előnyeinek (a termelők közvetlen társadalmi összetartozásának, szükségleteik és képességeik fejlődésének, a munkára való öngazgatási motivációjuknak) a termelőerők fő komponenseként való aktivizálására. „A társadalmi termelés kollektív és egyéni részvevőinek termelőerői és fejlődési lehetőségei közti lényeges különbség fokozatos csökkentésével és megszüntetésével lehetővé válik a munka társadalmi termelőerejének megszokozódása és a felhalmozás, meg a termelők fogyasztásának megnövekedése ebből a potenciálból. A termelők közvetlen társadalmi összefonódása a felhalmozás és a felhalmozott érték ellenőrzése meg a társadalmi termelés egészének a legmegfelelőbb fejlődéséről való döntéshozatal céljából lehetővé teszi a felhalmozás és a termelők fogyasztásának megnövekedését a termelőerők e társadalmi potenciáljából.”²⁰

A minőségileg és mennyiségileg megnövekedett új termelőerők és emberi szükségletek új törvényszerűséget hordoznak magukban: a részek

önállóságának és az egészbe való kényszermentes integrációjának elengedhetetlen törvényét.²¹

A szellemi élet a társadalmi termelés azon területe, amelynek túlnyomó részét a munkásság forradalmi tevékenységével a legkésőbb fogja át. A forradalmi gyakorlatnak meg kell erősödnie az anyagi termelésben, javítania kell a feltételeket az anyagi és a szellemi termelés közeledésére, tényleges összefonódására. A fejlett termelési gyakorlat tartalmazza ezen feltételeket és létrehozza az ilyen irányzatokat, amelyek be is kapcsolódnak az antagonisztikus termelési módba; a forradalmi gyakorlat hivatott megszabadítani negatív formáiktól. Csak az önigazgatási alapon szervezett munkásoknak a szellemi termeléssel alkotott közvetlen kapcsolata és annak bekapcsolódása a társadalmi termelőerők aktív növelésébe segítheti elő azt, hogy e szellemi termelés is jelentős részvevője legyen a munka öntevékenységbe való áthaladásának. Ez mindenekelőtt feltételezi a tudománynak, a haladó társadalmi eszmének, a humanista irodalomnak és művészetnek, az ember és társadalma igazi haladására irányított társadalmi értékeknek aktív bekapcsolódását a munkásság szükségleteinek és képességeinek, társadalmi orientációjának és kritikai öntudatának fejlesztésébe, bérmunkás jellegének túlhaladásába. Olyan társadalmi forma van kialakulóban, amelyben az anyagi és szellemi termelők a modern kollektív munkásság alkotóelemévé válnak, új értékeknek és szükségleteknek, az önállóság és a saját társult munkájukról való döntés utáni törekvések hordozói lesznek. Ez mindössze a technológiai fejlődés forradalmi arculatának goromba felvázolása, mivel a technológia nagyarányú rohamos fejlődése mind közelebb hozta a munka igazi, szabad tevékenységgé való átváltoztatásának lehetőségét.²²

A TÁRSADALMI TULAJDON, MINT TÉNYEZŐ

A bérmunka öntevékenységben való megszüntetésének lényeges feltétele az antagonisztikus tulajdonviszonyok megszüntetése a termelők közösségében,²³ melyben a dolgozók a társadalom összes anyagi folyamatait racionálisan rendezik be és sokoldalúan fejlesztik és elégítik ki az egyéni és közös szükségleteket. Az ilyen társadalmi tulajdonviszonyok tagadják a más munkája feletti gazdasági hatalmat, azt a hatalmat, amely más munkája feltételeiről és eredményeiről való döntésben nyilvánul meg, ugyanakkor közvetlen társadalmi viszonyokat jelentenek a társadalmiasított munka részvevői között a munka feltételeinek és eredményeinek elosztásáról és felhasználásáról szóló döntés folyamatában.²⁴ Az említett társadalmi viszonyok lényeges jellemzője, hogy lehetővé teszik

a munkaközösségek öngazgatását, biztosítják az öngazgatás eredményeiért vállalt társadalmi felelősséget, a munka és az újratermelés társadalmi tervezését. A szocialista társadalmi viszonyok építése folyamatának fő mozgatóereje a mai szocialista gyakorlat feltételei közepette éppen a társadalmi tulajdonviszonyok fejlődése, s e fejlődés folyamán a szocialista társadalom szubjektív és anyagi erői képessé válnak a tulajdonviszonyokból eredő kiváltság minden formájának leküzdésére.

ÉRTÉKTÖBBLET — BÉRJELLEG

A munkásság öntevékenységének megvalósulása és szabad termelők közössége kialakulásának forradalmi folyamatában a munkásosztály és a munkásság egész tevékenysége megtartja kettős jellegét. E tevékenység még az antagonisztikus munka jellegét is magánviseli, de ugyanakkor az öntevékenység jellemzőit is magában hordja. Szűkebb értelemben még olyan munka, (elidegenített munka), mely megtartotta a munkásosztály bérviszony-jellegét, de előtör már a „tényleges termelés” irányzata, az öntevékenységé, amely a munkásosztály forradalmi jellegét igazolja, és kimutatkozik gyakorlata minden formájában, mely által igyekszik túlhaladni a munka és társadalom antagonisztikus felosztottságát.

A szocializmus pillanatnyi történelmi fejlődési fokán a relatív érték-többlet termelése szükséges gazdasági törvényszerűség — a munka és a termelőerők jellegénél fogva; az érték-többlet állandó növelésének forradalmi-társadalmi feltételei fokozottabb megvalósítása a társadalmi jellegének tagadását vonja maga után.²⁵ A társult termelők a magas fokon társadalmiasított munka termékeit oly módon sajátítják ki, hogy a munka társadalmi kombinációját saját asszociációjukká változtatják. Az újratermelés minden egyes ilyen lépcsőfoka egy ugrást jelent az érték-többlet termelése megszüntetése és a termelésnek a termelők valódi szükségleteire és céljaira való felhasználása felé. Hogy milyen mértékben tartja meg a felhalmozás továbbra is érték-többlet jellegét, a bérrel, a bér munkás életével szembehelyezkedett, termelőtől elidegenített érték jellegét attól függ, hogy milyen célra használják fel ezen összegyűjtött értéket a termelők szükségleteihez és érdekeihez viszonyítva, hogy a termelők milyen mértékben és módon ellenőrzik ezen eszközök felhasználását, mozgását (azaz az egész társadalmi újratermelést), és milyen mértékben hangolják össze érdekeiket és céljaikat.²⁶

A munkásosztály forradalmi gyakorlatának végső célja, hogy megszüntesse az értéktermelést (vele egyetemben az érték-többlet termelését) a termelőtevékenységben, amikor a termelés eredményei és társadalmi

viszonyai nem függenek a felhasznált munka mennyiségétől (munkaidőben kifejezve) csak a termelők azon képességeitől, hogy fejlesszék és aktivizálják a társadalmi erőket és saját alkotóerejüket.²⁷

Jegyzetek

- ¹ „A munka tudatos univerzális emberi tevékenység, amellyel mint generikus lény, az ember önmagát igazolja, közben a természettel végez anyagcserét, s ezalatt önmagát is alakítja, nemcsak a természetet; eközben a dolgozó kapcsolatot teremt a többi társadalmi lénnel, munkája jellegét pedig meghatározza a termelőerők fejlettségi foka és a társadalmi viszonyok jellege, mint általa feltételezett tényezők.”
Danilo Ž. Marković: Osnovi sociologije rada, Savremena administracija, Bgd, 1975., 98. oldal.
- ² Radovan Rixta i saradnici: Civilizacija na raskršću, „Komunist”, Bgd, 1972., 98. old.
- ³ Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd, 1971., 62. oldal.
- ⁴ „A munka különböző történelmi formáiban (úgy mint rab-, alárendelt, bérmunka) állandóan külső kényszerként végzett munka alakjában jelentkezett — a szabadságot, boldogságot jelentő munkával ellentétben.”
Marks: Nacrt za kritiku političke ekonomije, Kultura, Bgd, 1960.
- ⁵ „A dolgozó ebben a munkában nem talál kielégülést, inkább boldogtalannak érzi magát, nem fejleszti szabadságát, fizikai és lelki energiáját, hanem marcangolja saját lényét, mezteleníti saját lelkét. Ezért munkája nem önkéntes, hanem erőszakos munka, ezért ez nem a szükséglet kielégítése, csupán eszköz a munkán kívüli szükségletei kielégítésére.”
Marks—Engels: Rani radovi, Zagreb, 1961, 213. oldal.
- ⁶ „A társadalom (azaz a kapitalista termelési mód) mechanizmusának függvényeként az emberek egymáshoz és tevékenységük feltételeihez meg eredményeihez úgy viszonyulnak, mint a létrehozott termelési gépezet perszonalifikált funkciói, mint ennek emberi tartozékai és adalékai.”
Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd, 1971. 66. oldal.
- ⁷ „A burzsoá gazdaságban — a kapitalista termelésben — az emberi belső ennek teljes kiépítésében teljesen lemeztelenedik és bizonyos egyoldalú cél lerombolása önnön céljainak feláldozása árán valósul meg egy teljesen külső cél érdekében.”
Marks: Nacrt za kritiku političke ekonomije, Kultura, Bgd. 1960., 26. oldal.
- ⁸ Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd, 1971., 66. oldal.
- ⁹ „A negatív (elidegenedett) termelési mód az ember és a társadalomnak a külső természet iránti kedvezőtlen viszonyában (lényegesen korlátozott erejében) nyilvánul meg (ereje gyarapítása), valamint az ember

természeti és társadalmi létének társadalmi antagonizmusában jut kifejezésre.”

Zoran Vidaković: Društvena moć radničke klase, „Rad”, Bgd, 1970., 97. oldal.

- ¹⁰ „Természetesen ugyanakkor tudatában kell lennünk, hogy mindez egy történelmi folyamat és nem máról holnapra megoldandó feladat. Azonban a társadalmi haladás, amely a társadalom stabilitásának feltétele nem abban az illuzórikus harcban fejeződik ki, hogy a meglévő társadalom ideális társadalommá váljék, hanem abban, hogy felszabadítsa az utat azon társadalmi erők akciójához, amelyek ezen haladásnak valóban a hordozói és hordozói is lehetnek. Az új alkotmánynak és a társult munka törvényének pedig ez a fő célja.”

Edvard Kardelj: Diskusija na III sednici SK SKJ, Borba 18. aprila 1976. g.

- ¹¹ „Mint ahogy a munka a forradalmi gyakorlatban az öntevékenységben szűnik meg, úgy e gyakorlat szubjektuma-objektuma, a forradalmi munkásosztály a szuverén termelők közösségében szűnik meg. Mindkét esetben a „megszűnés” egészen különbözik az „eltűnéstől”; az átalakulásról van szó, amelyben feloldódnak az ellentétek, eltűnik egy oldal — a munka ellentétes jellege, a bér munkás — és fejlődik, kialakul a másik oldal, a tényleges termelés és a munkásosztály forradalmi természetében megalapozódó termelők közössége.”

Z. Vidaković: Društvena moć radničke klase, „Rad”, Bgd. 1960., 228. oldal.

- ¹² „Mely ideológiai és elméleti kapcsolatot fedezünk fel az emberi tevékenység, a tényleges termelés tartalmazta termelőmunka teljes elvitatása és azon elvárások között, hogy nagy gesztusokkal, forradalmi frázisokkal és megváltói cselekedetekkel lehetséges lezárni egy társadalmi állapotot, és megnyitni egy új fejezetet.”

Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd, 1971., 336. oldal.

- ¹³ Z. Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd, 1971., 71. oldal.

- ¹⁴ „A munkásönigazgatás lényege az emberi gyakorlat ellentétes szerkezetének olyan feloldásában rejlik, amelyben a létrejövő önmagát alakító tevékenység szubjektuma saját teljes lényében szembekerül tevékenysége ellentétes formáinak forrásaival, folyamataival, eredményeivel, és létrehozza igazi közösségében saját szabad tevékenységét és társadalmi kapcsolatait, legyőzván ezen formákat, folyamatokat és képződményeket.”

Z. Vidaković: Društvena moć radničke klase, „Rad”, Bgd. 1970., 229. oldal.

- ¹⁵ „Ebben az értelemben nincs helye a „munka felszabadításának” (az emberi gyakorlatnak, a termelésnek a felszabadítása azon szociális erők által, amelyek meghíúsítják az ember és az igazi társadalmi közösség fejlődésének lényeges, gyorsan kibontakozó lehetőségeit) és a „munkásosztály felszabadítása” megkülönböztetésének. A gyakorlat csak ezen egységben lehet forradalmi, a termelésnek és alanyának a társadalmi élet antagonisztikus formái (az elidegenedés) alól való felszabadítása alkalmával. A forradalmi gyakorlat alanya felszabadulhat, mert fel-

leli saját tevékenységében felszabadulása történelmi feltételeit és mozgatóerőit, ugyanakkor a termelés is felszabadítható, mert a termelő a forradalmi gyakorlat igazi szubjektuma.”

Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd. 1971., 365. oldal.

- ¹⁶ „A munkásönigazgatási struktúra döntő jellegű előrehaladása akkor válik valóra, ha a társadalmi munka és újratermelés egész folyamatában a forradalmi osztály olyan meghatározó tényezői kerekednek felül, amelyek megakadályozzák, hogy a társadalom egyetlen része is válóra válthassa saját érdekeit a munkásönigazgatási struktúrán kívül, még ha akarja is. Úgy tűnik, hogy a modern jugoszláv társadalomban a társadalmi harc folyamán a fő hangsúly éppen ezen van.”

Z. Vidaković: Društvena moć radničke klase, „Rad”, Bgd. 1970., 210. oldal.

- ¹⁷ „E kölcsönhatás még egy oldala mutatkozik ki az öngazgatási struktúrában oly módon, hogy az öngazgatás által, amely mindennemű szükségletek kielégítésének feltételévé válik és egyben kifejezi a munkás-ság törekvését a teljes emberi tevékenység (összefogás, társadalmi szabadság stb.) felé az öntevékenység eredendő szükségletévé válik, habár a munka még mindig a szükségletek kielégítésének eszköze.”

Z. Vidaković: Društvena moć radničke klase, „Rad”, Bgd. 1970., 217. oldal.

- ¹⁸ „A munka átalakítása önalakító tevékenységgé csakis a munkásság forradalmi gyakorlatában lehetséges, aki ellentéttekkel terhelt saját tevékenységén, a munkán belül felfedezi, megerősíti és felszabadítja e tevékenység tényleges termelésé váló átváltozásának lehetőségeit.”

Z. Vidaković: Društvena moć radničke klase, „Rad”, Bgd. 1970., 225. oldal.

- ¹⁹ „A nagy technikai rendszerek megjelenése a modern civilizáció fejlődési törvénye. Azonban döntő szerepet kap az a képességük, illetve képzetenségük, hogy a termelőerők megnövekedését összekapcsolják a munka felszabadításával, a szabadsággal... A problémát nem a lavina zúdulásának gyorsaságával fejlődő technológiai koncentráció jelenti náluk, hanem az emberi arculat hiánya. A modern társadalom tehát szembeállítja magát egy történelmileg új típusú szociális integráció kiépítésének sürgető szükségletével, amely a privat-monopolista és bürokratikus-etatikus integrációk ellentézise lesz. Szembeállítja magát a fejlett szocializmus tudományos-technológiai forradalma új változásának szükségességével, amelynek lényeges kritériuma, ismertetőjele, hogy a munka felszabadítása összefonódik az alapvető gazdasági viszonyokba gyökerező közvetlen szocialista demokráciával.”

Miroslav Pečuljić: Budućnost koja je počela, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Bgd. 1969., 94. oldal.

- ²⁰ Z. Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd. 1971., 37. oldal.

- ²¹ „Azokban a környezetekben, ahol a társulás már ható tényező először is igazolódik, hogy a gazdasági folyamatokban lehetőség van a társult munka folyamatává váló átalakulásra és további fejlődésre, és lehetőség van arra, hogy a gazdasági ható tényezők alá legyenek rendelve

a társult munka törvényeinek. Azonban mindjárt megmutatkozik — a munkásönigazgatás második évtizedének egyik tanulása —, hogy e lehetőség hatótávolsága nem nagy, és meg is semmisülhet a munka objektív társadalmisítása folyamatában, ha a gazdasági folyamatoknak az asszociáció törvényei alá történő alárendelése nem terjed ki az egyedi, társadalmilag izolált önigazgatási munkaközösségeken túl a társadalmi munka nagyobb egészeire és a társadalmi újratermelés átfogó folyamatára.”

Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, Bgd, 1971., 88. oldal.

²² „Ez akkor fog megtörténni, ha: 1) a munka tudományos tevékenységgé válik, ha az anyagi termelés tudományos gyakorlattá alakul, és ha a társadalmi gazdaság nem függ majd a munkaidő mennyiségétől, ha az ember ereje nem rutinként lesz felhasználva; 2) ha a munka a közvetlenül társult termelők társadalmi tevékenységévé válik. Ezek azok a feltételek, amelyek a tudományos-technikai forradalomban és az önigazgatásban megszemélyesülnek objektíve meggyökerezett és már ható tendenciaként jelentkeznek.”

Miroslav Pečuljić: Budućnost koja je počela, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Bgd, 1969., 36. oldal.

²³ „A társadalmi folyamatok ezen csoportjának forradalmi magja a társadalmi tulajdon, amely az önigazgatási alapon berendezett társadalmi munka részvevői közötti viszonyok összetett dinamikus egészét öleli fel, azokat a viszonyokat, amelyek munkájuk anyagi és társadalmi feltételeit és termékének elosztását érintik.”

Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, „Komunist”, 1971. g., 90. oldal.

²⁴ „... a társadalmi tulajdon rendszere az új törvényben nem úgy lett megfogalmazva hogy bárkinek is a tulajdon-monopóliumát jelentse, tekintet nélkül arra, hogy milyen általános és felsőbb érdekekkel próbálja ezt megindokolni, sem pedig úgy, mint az embereknek tárgyakhoz való viszonya a tárgyak elrendezése érdekében, hanem mint emberek közti viszonyok rendszere, kiindulva a munkásosztály és minden, társadalmi tulajdonban lévő termelőeszközökkel dolgozó ember történelmi érdeke döntő társadalmi szerepének megszilárdítása szükségességéből.”

Edvard Kardelj: Diskusija na III sednici CK SKJ, Borba, 18. aprila 1976. g.

²⁵ „Az értéktöbblet, mint az emberek közti osztályviszonyok egy eleme ilyen módon megszűnik létezni, mert a munkás maga rendelkezik vele, mint a munkája által termelt érték egy részével. Az az értékrész, amely az értéktöbbletben nyilvánul meg, alkotó részévé válik a jövedelemnek, illetve a társadalmi eszközöknek, amellyel a munkás rendelkezik a tmasz-ban.”

Edvard Kardelj: Diskusija na III sednici CK SKJ, Borba, 18. aprila 1976.

²⁶ „... az önigazgatási viszonyok megvalósítása haladást jelent a termelők asszociációjának, a munkásosztálynak a társadalmi újratermelés összes lényeges tényezőire gyakorolt befolyásának irányába. Ez mindegyiket az értéktöbbletre vonatkozik, hogy azt a munkások céljaival

összhangban és a pillanatnyi- és jövődö-, a munkások által előtérbe helyezett szükségletek minél teljesebb kielégítésére használják fel. A munkások érdekei a gazdasági célok megválasztásának és viszonyaik rendezésének a mércéje.”

Miroslav Pečuljić: *Budućnost koja je počela*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Bgd., 1969., 64. oldal.

²⁷ „Ennek megfelel a szükségletek kielégítésének olyan módja is, amit lehetővé tesz a termelők képességeinek és tevékenységének társadalmilag korlátlan fejlődése („szükségletek szerinti elosztás”).”

Zoran Vidaković: *Korak nazad dva koraka napred*, „Komunist”, Bgd., 1971., 369. oldal.

Rezime

Razmatranja o dijalektici revolucije rada

Od postupka čoveka i njegovog udruživanja u cilju opstanka rad je bio ne samo njegova glavna aktivnost već i njegova glavna briga. Autor o toj večitoj brizi, o dijalektici revolucije rada, o preobražaju rada u samoupravnim strukturama razvija misli u ovom članku.

Govoreći o fenomenu rada ističe da je rad svesna univerzalna čovekova aktivnost, kojom se on potvrđuje kao generičko biće, vršeći razmenu materije sa prirodom, menjajući pri tom ne samo prirodu već i samog sebe, stupajući u njenom vršenju u odnose sa ostalim ljudima a njen karakter je određen stepenim razvoja proizvodnih snaga i karakterom društvenih odnosa koji su njome uslovljeni. Kao oblik aktivnog samoostvarenja čoveka, ljudski rad preokračuje granice nužnosti i označava meru postignute slobode.

U negativnom vidu proizvodna aktivnost umesto da bude izraz zadovoljavanja potreba za samoostvarivanjem, čovekov rad postaje sredstvo za prisvajanje tuđih proizvoda. Ovaj rad gubi svoju neposrednu svrsishodnost, nije istinska potreba za aktivnošću i samorealizaciji, već postaje prinudna, otuđena aktivnost.

Postepeno pretvaranje rada u samodelatnost proizvođača postiže se samo u revolucionarnoj aktivnosti radnika koji se suprotstavljaju antagonističkim izvorima, procesima i tvorevinama rada. Oslobođanje rada predstavlja istorijski zadatak radničke klase i mora biti njeno delo. Rad postaje sa jedne strane neophodna proizvodna delatnost, kao prirodni i večiti uslov čovekove egzistencije a s druge strane kao slobodna delatnost, samodelatnost, gde te dve forme delatnosti odnose se kao nužnost i sloboda.

Težište samoupravljanja kao forme razvijene socijalističke prakse je na radu, na samopromeni subjekta i sredine u radu u kojem se stvaraju pretpostavke za slobodnu i udruženu delatnost čoveka.

Kvantitativno i kvalitativno nove proizvodne snage i ljudske potrebe kriju u sebi nove zakonitosti — zakone autonomije delova i neprinudne integracije. U razvijanju proizvodne snage rada mora da dobija svoje mesto i duhovna proizvodnja preko neposredne povezanosti na samoupravnim osnovama organizovanom radništvom.

U prevazilaženju najamnog karaktera rada u samodelatnost neophodno je ukidati antagonističke svojinske odnose u zajednici proizvođača. Društveno-svojinski odnosi negiraju ekonomsku vlast nad tuđim radom a predstavljaju neposredne društvene odnose među učesnicima podružvljenog rada u procesu odlučivanja o uslovima i rezultatima toga rada.

Summary

Reflections on the Dialectics of the Revolutionization of Labor

From the very beginning labor has been man's basic employment and foremost concern. In view of this the author develops his theme: the dialectics of revolutionized labor and the transformation of labor within selfmanaging communities.

According to the author labor is a universal human activity which reaffirms man as a generic being, in constant interrelation with nature, in a process in which not only nature but man himself is undergoing considerable changes as he relates with other individuals, this process is determined by the means of production and the relations within society. As an expression of man's self-fulfilment, human labor exceeds the limit of necessity and designates the degree of freedom accomplished.

In its negative aspect labor fails to realize its purpose and instead of attributing to the development of man it leads to his expropriation. Such labor loses its objective and is no longer an inspired activity aimed at self-accomplishment but a compulsory and alienated activity void of satisfaction.

The gradual transformation of labor into a self-imposed activity of the producers can only be achieved by revolutionary means with the workers opposing the sources and processes of antagonism. The liberation of labor is therefore a historical task of the working class and should be accomplished by the workers themselves. As the natural and lasting pre-condition of human existence labor is an indispensable activity of production, on the other hand it is also a free and self imposed activity. These two aspects can be regarded as necessity v. s. freedom. In a process in which not only the individual but also the conditions of his existence are constantly changing, labor which provides the framework for free association of work should be the basic feature of selfmanagement and socialist development. The improvement and growth of production and growing demands have resulted in new regulations and laws of regional independence and self-initiated integration. In view of these developments as well as the growth of industrial production, labor should be given an appropriate position in this stage of selfmanaging socialist development.

Only by the abolishment of antagonism resulting from ill-cinditioned worker-owner relationships can the transformation of wage-labor relations to self-imposed labor be accomplished. Socially owned means and resources would prevent the exploitation of labor and provide a sound basis for new social relationships among the workers, thus enabling them to make their own decisions in matters of production, planning and distribution.